

nak ideje eljövend, hogy alku történjék, tudni akarom az alkut, bíró akarok lehetni benne, 's ha ezt nem akarnák, akkor én nem csak nem pártolnám, sőt ellenezném s akadályoznám is, hogy a kérdéses, hazánk ügyére nézve olly fontos irányban, bármí lépések történjenek. Mire kell ennél több, midőn minden a' mi ezentúl több, hidd el nekem, azok részéről kik téged nem ismernek, csak személyességekre vitethetik vissza igen könnyen? Hát még a többi? Mikor arról beszélsz, hogy mit fognál tenni azon esetre, ha föltételeid nem fogadtatnának el? Oh! az reám igen fájdalmas hatással volt. Mit? ha valami alku történék ügyünkre nézve, kedvező, olyan mitől föltámadást reményelhetnénk, nemzetünk szebb jövőjét — olly garantiák mellett, mikben te is megegyeznél, miket teljeseznek itélnél, te elleneznél mindent — mindent, inkább nem akarnád hogy bármí is történjék hazánk ügye mellett, sem hogy a te vezényleted nélkül történjék vagy úgy történjék, hogy nem te szállítottátál föl első az alkura? Képes volnál oda működni, hogy az angol az osztrákkal tartson? Nem, az nem lehet! Világosíts föl kérlek erről. Tudom, hogy nem ez volt szavaidnak értelme, de nem adhatok be olly iratot, melly így is értelmezhető. Könyörgök írj nekem erről, nyugtass meg! Hidd el, senki sem óhajt inkább téged a közdolgok élén látni, mint vezetőt, mint én. De igazán, kedves barátom, a kérdéses memorandum arra nézve nem czélszerű mód. Megbocsátsz reményilem őszinteségemnek. A legtisztább ügyszeretet 's barátság szól belőlem. Ha csalatkozom, az megbocsátható hibája belátásomnak, világosíts föl. Írj kérlek mentül elébb. Bocsáss meg, ha zavartan s olvashatatlanul irtam, kedélyem s idegeim igen izgatott állapotban vannak.

Vágyok változatlanul s igazán hived

T. LACZI

Majd írok ismét néhány nap mulva.

21.

London, 1895. április 2.

KOSSUTH SZÁRVADYNAK A CAVOURRAL FOLYTATOTT
BESZÉLGETÉSÉRŐL ÉS MAZZINIVAL VALÓ
ÖSSZEKÖTTETÉSÉRŐL.

Sk. fogalmazvány; O. L., N. M., Kossuth-ir.

Barátom,

Mart. 30.-kai 13. számú levele csak tegnap érkezett. Késett a posta az éjjeli vihar miatt. A belső boríték sértetlen volt. De a külsőt correspondense nem ragasztotta be jól. Felvált a ragasz s *nyitva kaptam*. Figyelmeztesse correspondensét.

Jelentését úgy valamint az eljárást mellyre vonatkozik nagyon köszönöm. Általában véve helyes vágásba van vezetve a dolog.

⁶⁴ Kivonatossan Ir. Em. I. köt. 199 kk. 11,

Azonban némelly észrevételeket kell tennem, mind irányzatul a jövődre, mind a végett, hogy ha lehet egy 's más impresszió illető helyütt rectificáltassék.

1. Ohajtottam volna hogy a „másolatnak“ átadását semmi levéllel ne kísérte légyen. Tanácsosabb volt volna mind azt, mind német sajtói programját barátja által egyszerűen át küldeni. Általában tanácsos minél kevesebbet írni, nem írni, ha nem kénytelen az ember. Én a *jelen helyzetben* szükségesnek tartom elvül venni fel: írást csak írásért cserébe adni ki kézből (aláírással ellátottat értek) különben nagy előnybe állithatik a másik fél, ki csak szól, míg mi írunk.

2. Igen nagy vigyázatot ajánlok a detaillokba bocsátkozás körül, mert ezekben tévedni könnyű és igen „compromittant“ lehet. Ha mi egyes detaille tetszik a másik félnek, azt kiragadják izoláltan 's azon nyargalnak. Midőn Cavour azt mondá: „Mais comment veut-il que nous envoyons une armée en Hongrie? Il nous faudrait être à Vienne pour le faire. On ne peut pas expédier 50.000 hommes sur Fiume“, stb. — magyon hazardirozott dolog volt azt ígérni, hogy nekünk 10 ezer ember is elég; 's hogy il n'y a pas un seul Hongrois dans l'emigration qui ne soit prêt à s'engager de traverser la Hongrie sous ses conditions.

Austria gyamitja, hogy ha Olasz háború lesz a Dalmát partok hosszában is megtámadtathatik. Klapka nem lévén járatos a diplomatiában sok indiscretiokra adott alkalmat (gondolja csak, a keletről telegrammot küldött *Austrián keresztül*, nem chifferekben 's megírta per extension benne, hogy minő adresse alatt feleljenek neki — aztán azt hogy a császárnál volt még az angol penny lapok is tudták és megírták), azonban, hogy a Dalmát partok feléi expeditio lehetőségét gyanítsa az osztrák, erre még csak nem is kell indiscretio — elég reá a historia. Napoleon I. is tette, tehát Napoleon III. is teheti. — No már ezen gyanakodás folytán az osztrák fortificál mindenütt Fiumetől Cattaroig 's 30 ezer embert *actu* concentrált ott. No már „traversons la Hongrie avec 10.000 hommes!“ ki sem szólhatnánk vagy legalább Károlyvárosig sem mehetnénk.

Lehet eset hogy 10.000 is elég lehet, de számokról most még nagyon is kora szólni; csak elvekről kell. A felelet Cavour ellenvetésére ez lett volna:

Mais Vous dites Vous même que pour obtenir l'indépendance de l'Italie il faut entièrement détruire l'Autriche. Comment voulez-vous donc faire cela, si vous ne voulez envoyer une armée en Hongrie. On ne détruit pas l'Autriche en Italie. Elvehetik azt tőlle, még is nagy hatalom marad. Austria hatalmának megtörésére csak két mód van, vagy marcher sur Vienne a mint Ön (C.) mondja: vagy Lombardiával egyetemben M. Országot is harcz színhelyéül választani. Az első végett először győzni keil Olaszthonban, pedig a czél az olaszthonbani győzelmet könnyíteni, azután kétlem valjon győzelem után is egy marsch Bécs felé nem költené e fel a Németeket mind. Egyébiránt ha Bécs felé marchiroznának Önök, akkor bizony nem

kellene M. országba sereget küldeniök, a marche Bécs felé elég volna felköltetni a Nemzetet. Nem marad tehát fel csak a második mód „pour détruire l'Autriche“. — Magyarország simultaneus hadszínhelyé választása nem költi fel a Németeket. El von erőt Olaszhonból. Képesíti a Magyart nem csak el vonni az Osztráktól mind azon resourcet, mit Hazánkból húzhat, de még 6—8 hét alatt 150 ezer embert állítani ki a közös ellenség ellen. Így lehet csak az osztrákot megtörni, máskép nem.

3. C. azon mondatára: „Nous ne pouvons pas faire de traité avec lui comme avec un gourvenement établi“ — nem szeretem azt feleletül, hogy írhat neki a Császár, igaz valami illyennek majd a negotiatiok folytából ki kell vala magát nőni bási sul, de nem ez a kezdő lépés a közeledésre, ez inkább elriaszt. A felelet ez: „Vannak Önöknek embereik kikben bizhatnak, egy illyen által bocsátkozzék vele a Császár érintkezésbe 's nincs kétség rólla, hogy a közös érdek alapján ki fognak olyan módot főzni együtt, melly egyrészt a részünkről szükséges biztosítékot megadja, más részt a conventiáik susceptibilitásainak is eleget teszen. E pontnál szükséges hogy megjegyezzem mi a fő, mi a vezér szempont, mellyre minden törekvéseinknek irányoztatnia kell:

Szükséges ez annyival inkább, mert C. egészen leleplezte céljait midőn ezt mondá. Non (nous n'enverrons pas une armée en Hongrie). Vous devez vous entendre avec les Roumains et agir de ce coté de la Hongrie etc.

Ez nem csak megerősíti azt a mitől tartottam, de még sokkal veszedelmesebbnek mutatja a helyzetet hazánkra nézve, mint gondoltam.

En a tudomásomra jutott adatok combinatiojából ily forma manoeuvret gyanítottam: a Francia Császár ha háború lesz pusztán strategiai szempontból ki köttet néhány ezer emberrel valahol Fiume 's Ragusa közt, szeretné, hogy ezen kikötésre Magyar Ország felkeljen (s azért titkon add pénzt 's fegyvert az emigrationak), de ő el akarja magától azt a szint távoztatni, mintha ő hivta volna fel a magyar revolutiot, nem akarja magát azzal identificálni — ő mossa kezét — ha sikerül a magyar felkelés majd meglátja mi állásba teszi magát, még az is meglehet azt mondaná az osztráknak, köss békét velem, engedd át Piemontnákn Olaszországot a Tagliamentoig, segítlek a magyar *Revolutiot* elnyomni — még ez sem lehetetlen, ha pedig nem sikerül a felkelés, ő nincs compromittálva, azt mondja a „hatalmagnak“ én nem tehetek rólla, hogy a magyar profitirozni akart a háború alkalmából, „heureusement c'est étouffé“ — magában pedig azt mondja: célt értem, nekem diversioul szolgált.

Ez volt a mit gyaníték. Azt hittem ki kötnek néhány ezer embert Zengnél, de beljebb nem mennek, hanem azt szeretnék, hogy ennek hírére amott az ellenkező határszálen keljen fel a Székely (c'est pour ça qu'il faut Vous entendre avec les Roumains) 's veresse magát agyon mielőtt organisálva lehetne.

Ez az a mitől tarték. De látom a dolog rosszabbúl áll, mert még csak a parthoz sem akarnak küldeni sereget.

Nekem pedig vezér eszmém ez: hogy mi szövetkezzünk, feltételül kell tennünk, hogy a Francia Császárnak indentificálnia kell magát a Magyar függetlenségi felkeléssel; neki kell a Magyarat fel hívni *a mint nagy bátyja fel hívta*, e végett az 1849.-ki függetlenségi nyilatkozatra kell hivatkoznia és annak *elismeréseül* (mivel magában a függetlenségi nyilatkozatban van érdemtelen személyem kormányzóul kinevezve) általam mint e szerint ideiglenesen a nemzet törvényes képviselője által a Magyar nemzetet szövetségesül elfogadnia — illy zászlóval kezében kell 'a sereget szállíttatni, azt ott avanciroztatni — az első proclamationnak a Császár nevében kell kibocsáttatni 's mink a sereggel együtt be menve ezen proclamationra hivatkozva fognók a nemzetet felhívni.

Igy aztán felkél a nemzet — így lesz garancia, így megtörjük az Osztrákokot — máskint nem, máskint megcsálnak 's mi leszünk az áldozat. Ezen indentificálása a hadviselő hatalmaknak a Magyar függetlenséggel úgy proclamation mind hadsereg küldés által az ém célom, ebben keresem a biztosítékot, nem tractatusokban, nem levelekben, de hogy illyes mihez jussunk azért sürgetem a velemi negotiatio szükségét, mert 1-ször *ezeket nem lehet kitérni előre*, különben elriadnak, csak azon kell lenni, hogy értekezzünk, úgy megértetjük az érdek közösségét 's jó irányban próbálunk haladni.

2. mert Klapka barátunk éppen ellenkező irányban engedte magát sodortatni (*s'entendre avec les Roumains et agir de ce coté de la Hongrie*) mellyből soha ki nem vesszük a dolgot, ha oda nem jutunk, hogy velem negociáljanak.

Igen kívánom, hogy ez iránt Irányi is jól felvilágosítva legyen 's szeretném ha Telekivel is ezt jól meg értetnék, mert fájdalommal látom, hogy ő azon balhiedelemben látszik lenni, mintha az én lépteim személyes vezényleti vágyból erednének. Ez igazán sajnós.

4. a mit M[azzini]vali viszonyomra nézve mondott Ön C.-nak, az egészben helyes. Azonban nem kell felejtetni, hogy ez C. részéről csak ürügy. Hiszen K. tábornok is viszonyban volt M[azzini]val 's ez nem akadályozta C.-t „*se lier avec lui*“. Egyébiránt jó lesz öt barátja által felvilágosítani arról, hogy *d'abord ce n'est pas vrai que moi je suis un des redacteurs du journal de M. et qu'à l'heure qu'il est mon nom figure sur la liste des collaborateurs.*“ *Ez nem igaz.* M. akkor indította meg lapját, mikor még háborúról szó sem volt (Juniusban gondolom), irtam úgy tetszik Septemberben egy cikket „*retrospect et prospect*“, mellynek bevégzését irtam egy másik cikkben Decemberben, megjelent Január. elején.⁶⁵ A mióta a complicatiók megindultak, nem irtam egy betűt sem, 's nevem nem jelenik meg semmi listán. Aztán a felelet ez: „*ém* eddig semmi viszonyban nem voltam Piemonttal, sőt 1851-ben a Turini kormány

⁶⁵ L. az 51. sz. jegyzetet.

egyenesen elutasította egy angol ügynök⁶⁶ által megkísértett közlekedésemet, sőt az osztrákkal desertoraink kiadására kötött szerződést 's effectuálta is.⁶⁷ Természetes, hogy a kormányokkal nem lévén kilátás hazánkra, az Európai revolutio solidaritásában kellett szövetséget keresnem — „et on n'abandonne pas les liaisons pour rien“. — Egyezkedjenek, nyujtsanak kilátást hazánknak függetlenségére 's M[azzini] tudja (sokszor mondtam és mondom neki) hogy nekem e függetlenség célom 's én kezét fogok akár kívül ki erre kilátást nyujt.⁶⁸ Nekünk Olasz bel dolgokba sem jogunk sem kö-zünk, az nem a mi dolgunk.

Telekivel még egy levél váltására lesz szükségem; míg meg-irhatom, ha szükség-e az exposé tudomását Párisba előmozdítani.

Szives barátsággal

K.

22.

Páris 1859 [április 3.], kedden

TELEKI LÁSZLÓ KISS MIKLÓSNAK KOSSUTH NYILATKOZÁ-TÁNAK ÁTADÁSARÓL.

Sk. levél. O. L., N. M. Kossuth-ir.

Kedves Miklósom,

Kénytelen voltam, meggyőződéselem ellenére, az illető iratnak mását, persze hogy csupán *officiose*, mint tényt közölni az illető helyen, annálfogva az eredeti igazolásomul málam marad. Könnyű lesz azt Kossuthnak is átlátni, valamint azt is, hogy irott megbízása következtében nekem kellett az eredetit átvenni.

Hived

° LACZI

23.

Páris, 1859. április 7.

TELEKI LÁSZLÓ KOSSUTHNAK A KÖZTÜK FELMERÜLT FÉLREÉRTÉSÉRŐL.

Sk. levél O. L., N. M. Kossuth-ir.

Kedves barátom,

Köszönöm szives soraidat, csak azt sajnálom, hogy annyira félre értettél. — De elsőben is megbocsátsz egy kis tényi igazolást. Kissnek azt irtad, hogy őt biztad meg azzal, hogy a nagy urnak, engem pedig hogy a rokonának és Szarvadyt, hogy a piemonti országlárnak nyujtsa be a kérdéses iratot. Ez nem úgy áll, meggyőződött róla ő

⁶⁶ Henningsen. L. *Mazzini e Kossuth* id. mű 140—181. 11.

⁶⁷ Türr segítségével ezek Svájcba s onnan részben Amerikába menekültek.

⁶⁸ Erről valóban több Mazzinihez írott levelében szó van, úgy hogy Mazzini-nak nem volt igaza, mikor Kossuthot 1859-i új irányba fordulásaért őszinteség hiányával vádolta.